

ХУДОЖНЯ ШЕВЧЕНКІАНА УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ В ЄВРОПІ, АМЕРИЦІ ТА АВСТРАЛІЇ

Простежено побутування художньої шевченкіани у ХХ ст. на теренах Чехії, Словаччини, Польщі, Румунії, Канади, США та Австралії, наголошено на її значенні для збереження національної ідентичності українців.

Ключові слова: “Празька школа”, Остап Лапський, поети Словаччини, Яр Славутич, Наталя Лівницька-Холодна, Дмитро Чуб, Леся Богуславець.

Bohdan Melnychuk. The fictional reworkings of Shevchenko's texts by representatives of Ukrainian diaspora in Europe, America and Australia

The paper explores the fictional reworkings of Shevchenko's texts in the 20th century made by writers from the Czech Republic, Slovakia, Poland, Romania, Canada, the USA and Australia. The author emphasizes their significance for the preservation of Ukrainian national identity.

Key words: The Prague School, Ostap Lapsky, Slovakian poets, Yar Slavutych, Natalia Livytska-Kholodna, Dmytro Chub, Lesia Bohuslavets.

Неповторними барвами збагатила українську художню шевченкіану діаспора, головню вихідці з Тарасової землі, примхами долі закинуті до Чехословаччини, Польщі, Румунії, Канади, США, Австралії.

Згадаємо тут насамперед групу поетів, які ввійшли в українську літературу під найменням “Празька школа”, хоча свою діяльність розгортали на теренах і Чехословаччини, і Польщі. Започаткував цю школу збіркою поезій “Сагайдак”, виданою 1925 р., Юрій Дараган (1894–1926), уродженець степового Єлисаветграда, учасник недавніх тоді національно-визвольних змагань. “Його називають першим представником “Празької школи” української поезії. Бо хоч він помер, коли такої школи ще не існувало, у його творах знаходять основні мотиви, які згодом розробляли представники цього угруповання” (Микола Ільницький) [7, 121].

Ю. Дараган також першим із “пражан” торкнувся шевченківської теми, опублікувавши 1924 р. вірш “Непереможність”. Засновано його на спогаді із часів, коли автор командував кулеметною сотнею в армії УНР і був свідком того, як “співали діти в селах “Заповіт”!”. Вельми тяжкими були бої з тими, хто “вогнем пожежі край мій запалив”. Та борці за самостійність України трималися до останнього: “серця шалено жевріли вогнем, – / Або перемога, або всі помрем...”. Хвилиний відчай змінюється несхитною вірою в кінцевий успіх національної справи: “Ні, ми невмирущі на багато літ, / Бо ж співали в селах діти “Заповіт”; / Діти, вільні діти, в руки вам стерно, / Не згниє, не згине, проросте зерно!” [7, 115].

Інший “пражанин”, виходець із Чернігівщини й також у нещодавньому минулому захисник УНР, Максим Грива (1903–1931) здійснив спробу (поезія “Пам’яті Т.Г. Шевченка”) змалювати великого поета в зіставленні з Ісусом Христом (“У вас обох – одна Голгофа”, але водночас – і тут авторові зраджує чуття міри – слово Розп’ятого за ним “вітром рознесло”, а слово “Українського Месії” “на дикім цвинтарі зійшло”). Щоправда, зроблено недругорядне застереження: Шевченкове слово – зерно, “святе Євангеліє волі / і слово істини святе” зійшло і “кривавим маком зацвіте” не будь-де, а “на *ріднім* полі”.

Значно об’ємнішим і багатограннішим, ніж у цьому розлогому вірші, вийшов Шевченко в чотирнадцяти рядках однойменного сонета Євгена Маланюка (1897–1968), уродженця Херсонщини (нині Кіровоградська область), також активного учасника національно-визвольних змагань. Розпочавши з різко негаційних характеристик (“Не поет – бо це ж до болю мало, / Не трибун – бо це лиш рупор мас, / І вже менш за все – “Кобзар Тарас...”), хоча в кожній із

них є немала частка істини, Є. Маланюк далі робить наголос на параметрах революційності (“бунт буйних майбутніх рас”, “Вибух крові, що зарокотала / Карою за довгу ніч образ”), вогненності (“Полум’я, на котрім тьма розтала”), конфесійної нетерпимості (“Гонта, що синів свяченим ріже”), а закінчує сонет “Шевченко” – “гармонією любови”: “А ось поруч – усміх, ласка, мати / І садок вишневий коло хати” [7, 337].

Ще один “пражанин”, уродженець Рівненщини, Олекса Стефанович (1899–1970) звертався до постаті свого великого попередника в п’ятикатренному вірші “Шевченко” (1928) та в сонеті “Двоє” (1938). У вірші акцентовано на вибуховості, вулканності Тарасового слова: “Заклекотало, зрокотало – / І стала тиша – і горить: / Так вибухає, так мовчить / Вогненнолаве Кракатао” (ідеться про вулканічний острів в Індонезії). У сонеті О. Стефанович розвиває характеристику двох геніальних українців – Т. Шевченка й М. Гоголя, дану в широковідомих рядках поета “Ти смієшся, а я плачу, / Великий мій друже”, дещо трансформованих на початку твору: “Вони встають живими у словах: / “Смієшся ти, а я ридаю, друже”. А далі, визнаючи, що “напруга і розмах” крил забезпечили обом геніям “дуже ширяння”, висловлює разом із тим думку: “Та рід й земля, що праведно-суворі, / Лиш одного взяли у вартіві...” [7, 501], – тобто того з них, хто кинув клич “вставайте, кайдани порвіте”.

Ім’я Шевченка, ремінісценції з його творів (найчастіше із “Заповіту”) фігурують в інших поезіях “пражан”. А в одному з пізніших, уже періоду “другої еміграції” творів Галі Мазуренко (1901–2000), яка захопилася теософією Індії, – “Близнята у душі” – з’явився мотив “переселення душ”: “...душа Тараса Шевченка повернулася на землю і перевтілилась в душу великого індійського поета Рабіндраната Тагора...” (М. Ільницький) [7, 322-323].

На теренах Словаччини, що в міжвоєнний період була, як і Закарпаття, складовою частиною держави зі столицею у Празі, до художнього втілення шевченківської теми першим звернувся Василь Гренджа-Донський (1897–1974) у вірші “Могила пророка” (1928). Але найбільше творчих зусиль віддав цьому в повоєнні роки уродженець Східної Словаччини Іван Мацинський (1922–1987). Сторіччя від дня смерті українського генія покликало до життя цикл його віршів у збірці “Карпатські акорди”, де великого попередника названо “учителем співців”, “поетом поетів” і наголошено, що автор уклоняється пам’яті Шевченка від імені покоління, яке “вже збира акорди на майбутній спів / І для нових пісень вирощує насіння”. Унікальним явищем поетичної шевченкіани стали три вінки сонетів з осмисленням життєвого і творчого подвигу українського генія в останній (1987) книжці І. Мацинського.

Інший уродженець Східної Словаччини, Юрій Бача, удаючись у верлібрі “Не бійся, Тарасе!” (1984) до ремінісценцій із вірша Шевченка “Доля”, протиставляє два людські шляхи: одним із них простував колись абсолютно безкомпромісний поет, а другим ішли донедавна задурманені ілюзорними ідеями наші сучасники з так званого “соціалістичного табору”. Зроблено це з тією ж шевченківською безкомпромісністю: “Не бійся, Тарасе, / я не скористаюся з Твоєї величі / і не зловживу нею. / Я лише дивлюся на Тебе / та своє собі про все думаю. / Ти просто йшов! / Ти не лукавив з собою! В Тебе нема зерна неправди за собою! / А ми? / Ми повірили паперовому соціалізмові, / як новому християнству, / та не знайшли шляхів до досягнення мети” [2, 62]. Чимдалі протиставлення набуває все більшої безпощадності: “Ти любив людей – і тому боровся за них. / Ми прагли того ж. / Ти ненавидів московську державу. / Ми їй непростачно довго вірили. / Ти не вірив у чужих богів – ми кланяємось / навіть ідолам. / Проте що б Ти не робив, / Ти робив стопроцентово. / Коли любив – то людей, правду – то до безтями. / Коли ненавидів, – зло чи чванство, – / то до максимуму. <...> А от

ми, – ми мастаки дволикості, / пустого славослов'я, віртуози гнутися / перед годованими чи помазаними – / Ого! – ще які мастаки!” [2, 62-63]. Дволикість потягнула за собою втрату відчуття реальності, нівелювання різниці між говореним і зробленим: “...ми ж уже давно не віримо у те, що твердимо. / Між словом і ділом у нас така велика відстань запанувала, / що слово й діло, то два різні світи, / між якими найменшого нема зв'язку. / Отак ми живемо! / А Ти просто йшов... І не лукавив з собою...”. Маємо загалом органічний зв'язок історії із сучасністю, посутньо відмінний від того, що вимагали колись приписи соцреалізму.

Досить своєрідний внесок в українську поетичну шевченкіану Польщі, а водночас і світову зробив у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. Остап Лапський (1926–2012), уродженець села Гуцьки, що на українському Поліссі, чий шлях прослався згодом до Вроцлава й Варшави, де він видав україномовні книги “Я йшов”, “Моє самовизначення”, “Про череп'я”, “Мій почитачу” та ін. і польськомовну “Po czerni biela” (“По чорному білим”), що обіймають майже всі його поетичні “надби” “не з пальця виссаного світу!” і де його знайшла Національна премія України ім. Тараса Шевченка 2007 р.

Діапазон Шевченкових характеристик у творах О. Лапського вельми широкий: від, сказати б, “домашніх”, інтимних – до планетарних. Наприклад, поезія “Згадалося!” починається згадкою ліричного героя про те, як “давно колись, / мо'й років сорок” (нині це понад півстоліття) “Дружина серед дня / з погруддя Кобзаря / у мене на столі: / *запиленість запаскою змахнула*”. Тоді герой подумав: “чистим отаким, / як Він, / у світі: *треба бути!*”. Збігли роки, “не чутно віддиху Дружини”, “Запаски кременецької нема”, “Та змах душі / у сторону Супутника, / та образ той / стоїть перед очима: *видивом живим!*”. Що подумалося ліричному героєві на схилі віку, коли надійшла “*Шевченкова зима*”? “А те, / що я не блазень: / *К о б з а р е в а в і т ь!*” [5, 86]. Висновок гідний значного поета.

Гострополемічний характер мають “шевченківські” вірші О. Лапського “Моє вільнодумство”, “Поет і слово”, “Наша незалежність” та ін., адресовані “корегувальникам мислителя!”, тобто різним його хулителям і фальсифікаторам. Небуденний триптих О. Лапського “Про Тараса тричі”. У першій його частині “З Богом чи без” пропонується така відповідь: “Суперечка про це, а вона й дотепер не вщухла круг з'явища, іменованого Шевченком, явно безплідна, бо поет без віри у Всевишність такого, як написав Шевченко, написати безсилий!”. Сенсом другої частини триптиха стала думка: “...дивна річ, численні дослідники, називаючи Шевченка поетом монотематичним, чомусь не наголошують на тому, що Його творчість своїм змістом торкається всіх сторін людини. Отже, виходить поза національну душу. Благо нам, як душа у нас не обмежена українською облямівкою”. У завершальній частині триптиха, яка має назву “Модерний”, читаємо: “Засвоюючи теорію літератури на писаннях Шевченкових, я доходжу до висновку, що кожна велика спадщина є модерна – запорукою цьому живучість її слова, а воно у нашого Батька саме таке!”. Оригінальності висловлених у триптихові думок про Шевченка відповідає характер підсумкової приписки: “9/10 березня, а рік 2000, а місце мислення: Варшава!” [2, 165].

На теренах Румунії започаткував українську поетичну шевченкіану Ярема Байрак (справжнє ім'я та прізвище – Харитон Бородай, 1913–1944), уродженець Полтавщини, який опинився перед війною на Буковині (спершу Північній, на яку в червні 1940 р. прийшли радянські війська, а відтак на Південній (за сімейними обставинами), де його спіткала нагла смерть. Писати почав рано, ще на малій батьківщині, продовжував на Буковині й у Румунії. Серед написаного ним збереглася поезія “Т.Г. Шевченкові” з характеристикою героя: “Народу син,

землі ТИТАН / Святої волі месник грізний”. У той час, коли радянські автори ледве чи не в кожному вірші рапортували Шевченкові про здійснення його мрій і пророкувань, Ярема Байрак дивився на це набагато реальніше: “Колись таки на цій землі / Твої здійсняться заповіді” [1, 86].

Інший українець, уродженець північнобуковинського Придністров'я, учасник національно-визвольних змагань, Денис Онищук (1901–1975), який у міжвоєнний час замешкав у Румунії, став душею української громади в місцях, де народилася і провела дитинство та ранню юність Ольга Кобилянська, а в кінці 60-х років ХХ ст. відвідав Канів, після чого виповів почуття шани й любові до Шевченка у схвильованому віршованому слові.

У різні роки зверталися до постаті свого великого предтечі такі українські літератори Румунії, як Кирило Куцук-Кочинський, Михайло Волощук, Іван Непогода, Юрій Павліш. Останній із них, зокрема, присвятив українському генієві цикл сонетів “Тарас Шевченко” (2007), де наголосив не тільки на могутній силі його мовотворчості (“Щебетне слово, мова солов'їна”, “Він духом-словом був твердішим криці”), а й на планетарному значенні всієї діяльності: “Тарас завжди і був, і буде з нами. / Він володітиме всіма роками. / Він – слава України, слава світу” (“Наш голос”, 2007, ч. 153, с. 7).

Особливо трепетно ставився до великого українця Степан Ткачук (1935–2005). У його спадщині більше 60 поетичних речей, чи то повністю присвячених великому предтечі, чи то зі згадками про нього. Такої кількості “шевченківських” присвят немає не тільки в жодного іншого поета української діаспори світу, а й в абсолютної більшості літераторів материкової України, за винятком хіба що А. Малишка, шевченкіана якого нараховує близько 80 різножанрових творів.

Датовані Ткачукові твори чотирма останніми десятиліттями, а написані не тільки в Бухаресті й рідному селі автора – Данила, а й у Шевченкових Моринцях і Каневі, у Києві та Львові, а також у низці міст зарубіжжя, де, схильний до мандрів, побував поет. Серед них не знайти розгорнутих ліро-епічних, тим більше епічних речей, це в масі своїй ліричні звертання і зв'язання, через які розкривається роль Шевченка в житті автора, його близьких, у підтриманні і збереженні національної ідентичності української громади за умов перебування в нерідному етнічному середовищі.

В одному з віршів С. Ткачук пише: “Мій дід Петро при каганці щовечора “Кобзар” читав, / Хоч він його давно, як азбуку, напам'ять знав...”. В іншому читаємо: “Моя бабуся Анна / Знала напам'ять “Катерину”, якою нарозумлювала / Не одну дівчину” [13, 563]. У третьому: “Я дякую Тарасові Шевченку / За те, що він мою неньку / Навчив розуміти світ...” [12, 232]. Ще в одному (“Псалом Х”): “Щоб в останній день життя <...> / Востаннє погомоніти з рідною школою, / В якій я навчився читати “Кобзар” Шевченка / І любити Тебе (Бога. – Б. М.), як нікого іншого...” [13, 25-26]. Український поет із Румунії не просто схилився перед своїм великим предтечею, а обожнював його: “На мій Парнас вже завітав / Тарас Шевченко... Бог Тарас...” [13, 113]. А головне Шевченкове творіння він порівнював зі Священним писанням: “Кобзар” є / Другою Біблією мого народу” [12, 124].

У творах С. Ткачука великий українець фігурує не лише в товаристві вітчизняних літературних геніїв (“Десь там, на милій Україні, / Проснулися з глибоких снів / Франко, Шевченко, Українка / І кожен наструнив свій спів” [12, 444]) і потужних діячів інших сфер (“Боже, поблагослови українок, щоб народжували / Тільки Шевченків, Лисенків, Архипенків, / Хмельницьких, Мазеп” [13, 22]), а й серед велетнів світової цивілізації багатьох епох і народів – Гомера, Леонардо да Вінчі, Рембрандта, Байрона, Баха, Гогена. Згадуючи про образотворчі роботи нашого генія (а цю його грань поети

здебільшого обминають), С. Ткачук наголошує на загальноукраїнському підґрунті обдарування художника: “Малюнки Тараса Шевченка – / Світел і фарб чудотворна гра – / Намальовані пензлями / Карпат і Дніпра” [13, 410].

Особливий наголос у творах українця з Румунії зроблено на ролі Шевченка і Святого письма у вихованні національно-патріотичної свідомості та релігійних почуттів. Героїня вірша “Лист ув’язненої української матері-бандерівки” (1982) пише своїй дитині із Сибіру: “Біблію й Кобзар вивчай напам’ять” – “і дух твій не заблудить!” [12, 66]. А в одній із мініатюр акцентовано на значенні поетового слова в житті діаспори: “Без Шевченка / Та України / Наші душі були б / Руїни” [13, 398].

Ще одна мініатюра може правити за підсумок Ткачукових роздумів над феноменом українського генія: “Карпати й Дніпро / Повторюють голосами літ: Тарас Шевченко – / Великий, як світ, / А його “Кобзар” – / Найкращий Божий дар [13, 502]. “Шевченківський” доробок С. Ткачука наводить на думку, що його варто оприлюднити окремою книжкою.

* * *

Низкою цікавих присвят збагатили світову художню шевченкіану літератори української діаспори інших континентів – американського й австралійського. Щодо першого з них, то він дав життя більшості зарубіжних творів шевченкіани, та й з’явилися вони раніше – у перші десятиріччя ХХ ст.

У постанні й розвитку української північноамериканської художньої шевченкіани було чимало подібного. І в Канаді, й у США започатковували її непрофесійні, робітничо-фермерські літератори, а вже пізніше, після Другої світової війни, продовжували письменники-професіонали з-поміж політичної еміграції.

Допомагали їм, особливо першим, твори шевченкіани, які народилися на материковій Україні і проникали за океан різними шляхами, особливо напередодні й під час відзначення 125-річчя від народження Шевченка. Сторінки тодішніх періодичних видань зберегли передруки “шевченківських” віршів М. Рильського, В. Сосюри, М. Терещенка та інших киян. Особливо часто з’являлися відповідні поезії А. Малишка. А в одинадцяти числах “Народної газети” (Канада) за 2-14 березня 1940 р. було републіковано з журналу “Радянська література” (1938) навіть повість С. Васильченка “Дитинство Тараса Шевченка” (пізніше з’явилося під назвою “В бур’янах”). Майже сто поетичних присвят, починаючи від першої, “Шевченкові”, створеної 1841 р. О. Афанасьєвим-Чужбинським, увібрив виданий 1939 р. у Вінніпезі 2-й том “українського декляматора” (2-га частина) “Сніп”, що його “зладив” уродженець Тернопільщини, який від 1908 р. мешкав у Канаді, Михайло Кумка (1893–1967). До впорядкованого його краянцем Миколою Тарновським (1895–1984) збірника “Прометееві українського народу” (Нью-Йорк, 1941) також увійшла низка звернутих до Шевченка присвят, а ще статей про нього й поезій із “Кобзаря”.

Сам М. Тарновський, пробувши у США майже півстоліття (1910–1958), зізнався в “Автобіографії”, написаній після повернення на Батьківщину: “Все своє свідоме життя керувався я закликами Тараса Григоровича Шевченка і його глибокою любов’ю до України, до простого народу” [11, 38]. Він автор першого друкованого на американському континенті вірша, адресованого українському генієві, – “До Шевченка” (Детройт, 1916). Про великого попередника згадував поет у творах “Живи, Іспаніє!” (1937) та “Дружній тост” (1951). А 1 липня 1951 р. у присутності 45 тисяч людей, що зібралися в парку ім. Т.Г. Шевченка біля містечка Палермо на відкриття пам’ятника великому синові України, він виголосив полум’яну промову, яку закінчив віршем “На славу Кобзареві” з осанною: “Співець народу, той Кобзар, / Що оспівав Дніпрову славу, / Вже на

канадську землю став, / Підніс міцну свою поставу” і пророцтвом: “Прийде великий день, прийде / І принесе великі зміни; / Народ Канади він зведе / Тоді з народом України” [цит. за: 4, 62].

Першим серед робітничо-фермерських поетів Канади, хто надрукував вірша про “кріпацького бунтаря” й “соловія раннього прадідів-дідів”, був уродженець Покуття Андрій Понур (1888–1952) (“Пам’яті Тараса Шевченка”, 1937). А в повоєнні роки з’явилося ще кілька присвят, що їх написали вихідці із цього середовища – Дмитро Захарук (1894–1983), який виступав під псевдонімом Дмитро Дубина (“Брат з братом обнялися”, 1946), Дмитро Рараговський (1878–1957) (“Пісня про великого українського поета”, 1949), той же А. Понур (“Ювілейний привіт українцям в Канаді”, 1951) та Іван Шимчишин (1904–?) (“Добрі діти-українці шанують Шевченка”, 1952). Обидва твори, названі останніми, – це відгуки на відкриття пам’ятника українському генієві біля Палермо. Їх зміст можна висловити рядками І. Шимчишина: “Будем туди приїжджати, / Квіти приносити, / Будем пам’ять про поета / Світу голосити” [6, 112]. Форма ж бажала бути вправнішою, не кажучи вже про досконалість.

З появою на теренах США й Канади повоєнної хвилі української еміграції, у середовищі якої не бракувало освічених та обдарованих у літературному сенсі людей, для котрих перебування в Радянському Союзі і “країнах народної демократії” було смертельно небезпечним, літературний потенціал тамтешніх українців незмірно виріс, що позначилося й на художній шевченкіані. Скажімо, Святослав Гординський (1906–1993), котрий іще в довоєнному Львові писав поему “Шевченко над Каспієм”, а в поезії “1941” покликався на авторитет свого попередника в літературі й малярстві (“як прорік ще Тарас”), трохи згодом видав книжку про Шевченка-художника (1942), продовжив наукове й поетичне осмислення його постаті, живучи в американському штаті Нью-Джерсі. Колишній “пражанин” О. Стефанович, перебравшись до м. Буффало (США), написав ще один сонет “Шевченко” (1965), де, полемізуючи з Тарасовим: “Кого я, де, коли любив? / Кому яке добро зробив? – Нікому в світі, / Нікого в світі”, – стверджував: “О, не комусь, а всім робив добро, / Коли гримів – “порвіте!” на Дніпро / І – “будьте люди!” сурмив на усюди!”.

Інша “пражанка”, уродженка Шевченкової Черкащини Н. Лівіцька-Холодна (1902–2005), котра в 1950–2005 рр. мешкала у США й Канаді, видала 1955 р. книжку “Шлях Велетня”, що має підзаголовок “Ілюстрована біографічна розповідь про Тараса Шевченка. Переказала Наталя Лівіцька-Холодна”. Місце виходу – “Видавництво Михайла Борецького” (США).

У передньому слові до книжки видавець цілком слушно писав: “...Тарас Шевченко великий не тільки своїми творами, і не самі тільки твори він залишив нам у спадщині. Ця друга спадщина – це його життя. Воно є для нас найвищим прикладом самопізнання і безперервного шукання вселюдських правд, приклад найвищої національної ідейності, цілковитої самопосягати і безкомпромісовості супроти ворожих Україні сил” [15, 5].

У 34 невеликих за обсягом розділах книжки, відповідно озаглавлених, простежено все життя героя, починаючи від раннього дитинства (“Керелівка”, “Залізні стовпи”, “Оповідання діда”) і завершуючи зображенням його останніх літ, смерті й похорону та перепоховання (“На вершку слави”), простежено, зрозуміло, в основних моментах, без докладної конкретизації, яку не давав змоги зробити обсяг книжки (143 стор.).

Н. Лівіцька-Холодна зуміла загалом правдиво розкрити вельми тернистий шлях українського Велетня до безсмертя, до світової слави, подати заокеанським читачам (а книжка поширювалася передусім посеред них) надзвичайно привабливий образ українського генія. Особливо вдалися й

розділи про Шевченкове заслання (“Яман-Кала”, “Аральська експедиція”, “В Оренбурзі”, “В пустелі”, “Промінь у темряві”).

На відміну від низки літераторів материкової України, які в дуже чорних, трагічних тонах писали про участь поета й художника в цій експедиції, Н. Лівницька-Холодна наголошувала: “В поході Шевченкові стало легше. Він мирився з труднощами подорожі, радіючи, що з ним поводяться, як з вільною людиною”. І далі: “Він розкошував. Степові простори, мандрівне життя і відсутність ненависної йому солдатської муштри відродили його. А найбільше радів поет з того, що йому дозволено було рисувати” [15, 98].

У злагоді із правдою письменниця застосувала чорні барви у змалюванні Шевченкової служби в Новопетровському форту (до часу, коли його було підпорядковано майорові Ускову). Фарби авторки ощадливі, але вражаючі: “Пісок і камінь. Ані травинки, ані деревця. Суворі синьо-зелені хвилі Каспійського моря. Понура будівля форту на крутій вапняковій скелі. Це все, що бачив тепер Шевченко день у день. А ще гірше було те, що його відділили міцним муром від усього світу: ні пісень, ні музики, ні віршів, ні малярської творчості! <...> Треба було мати велику силу духа і віру, щоб не впасти у розпуку” [15, 107].

Тоді, у 1950-ті, Н. Лівницька-Холодна зуміла використати можливість сказати правду про зневажливе ставлення до Шевченка з боку “несамовитого Віссаріона” та інших російських діячів, можливість, якої не мали письменники материкової України.

На тлі загальної вірності правді Шевченкового життя, правильності в головному, книжка Н. Лівницької-Холодної не позбавлена низки невідповідностей у деталях. Ось деякі з них: у сім’ї Шевченків було шестеро, а не п’ятеро дітей; Тарасів дід Іван прожив не 115, а значно менше років; художника Сошенка звали Іваном, а не Михайлом, сестру Василя Білозерського – не Ганною, а Олександрою; Михайлові Щепкіну поет присвятив поезію “Заворожи мені, волхве...”, а не “Чигрине, Чигрине...”; на засланні він займався скульптурою, а не різьбленням тощо.

Зрозуміло, що при перевиданні книжки (а воно мало би певний сенс) на рідній землі героя та авторки всі ці та інші невідповідності довелось б усунути. Але й першодрукові її випало зіграти неабияку роль, підтверджуючи слова авторки з фіналу: “...заповіти Шевченка свято береже в своєму серці і канадійський фермер-українець, і н[ь]ю-йоркський студент українського походження, що вдень тяжко працює на фабриці, а ввечері учиться, і всі ті, що поїхали за моря-океани здобувати кращу долю для себе і добре ім’я для українців у цілому світі” [15, 139].

Яр Славутич (справжнє ім’я і прізвище – Григорій Жученко, 1918–2011), уродженець Херсонщини, від 1960 р. – професор української мови й літератури та славістики в Альбертському університеті (Канада). Серед багатьох його книжок – видана в Едмонтоні поетична збірка “Живі смолоскипи” (1983), яку згодом було перевидано у Львові (1992). У кількох творах (“Шухевич” – про сина генерала УПА, “Коли в грозу поранена сосна...” та ін.) фігурує Шевченко як ідейний натхненник руху правозахисників. Через увесь вірш “Кенгірське повстання” проходять рефреном рядки: “Попереду постать Гліба Стученка: / Сокира – в руках, а в кишені – Шевченко” [9, 48-49]. А в поезії “Осадчий (До дружини перед арештом)” герой мовить: “Назови мого сина Тарасом... / Щоб зі словом Поета разом / Діти завжди жили!” [9, 19].

* * *

Кількісно невеликий, але вартісний внесок у діаспорну та світову художню шевченкіану зробили українці Австралії повоєнних десятиліть і наших днів. Дотичні до цього поезії зібрано у книжці “Рідні голоси з далекого континенту.

Твори сучасних українських письменників Австралії” (Упорядкування та передмова Анатолія Михайленка. – К.: Веселка, 1993).

Початкові рядки Шевченкової поезії “Садок вишневий коло хати...” допомагають розкрити ностальгійний мотив вірша Клавдії Фольц “Черешнева плантація”, де змальовано картину “струнких черешневих рядів”, що “на кілометри розіслались”.

Григорій Вишневий (1919–2007) у завершальному монолозі поеми “Мазепа” – “Повернення” – наголошує на невмирущості незалежницької справи гетьмана й через звернення до постатей його продовжувачів: “Не встану я, та вічно буду жити! / Мій дух віки витає над Дністром, / Не дасть він вам і ворогам спочити, / Я йду, іду з Шевченком і Франком” [8, 226].

У полемічно загострених рядках поеми “Осанна” Зоя Когут (1925–2007) з болем виповідає споконвічну біду українців – постійний розбрат, схильність немалої частини їх до дворушності, фарисейства (“Й зворушено цитуючи Тараса, / Хреститься до чужих іконостасів”), готовність зрадити “борців”, “сміливців” (“О Господи! Якби воскрес Тарас, / Ми б і його старались розіп’яти!..”) [8, 185, 186].

Пилип Вакуленко у вірші “Тарасові” на перший план виставляє такі прикмети героя, як “чоло високе” та “огонь очей”, в яких сяють “Думки Твої глибокі / Й летять у височінь, / Немов вогненні птиці”, а в душі “Горить вулкан і досі / За долею / Рабів німих і босих”. Найбільшою заслугою Шевченка автор вірша вважає те, що поет “Життя своє поклав... на вівтар / Покривдженого люду” й “нам “Кобзар”... дав / До рук”. Однак подальше твердження: “І вічно він нам буде / Євангелією / Твоїх страждань / І мук” [8, 179, 180], – слухне лише частково, адже “Кобзар” – ще і Євангелія боротьби та незвичайної людської стійкості.

З-поміж австралійських українців найповажніший внесок у художню шевченкіану зробив Дмитро Чуб (Нитченко) (1905–1999) книжкою “біографічних та літературознавчих оповідей” “Живий Шевченко”, на долю якої випало незвичайне для есеїстичного твору про українського поета й художника число видань – сім.

Початковий її варіант під назвою “Шевченко в житті” з’явився в м. Регенсбурзі (Німеччина) ще 1947 р., напередодні від’їзду автора до Австралії (на титулі 48-сторінкової книжечки – “На чужині”, 1947). Далі було мюнхенське видання 1963 р. – уже під заголовком “Живий Шевченко” – і три мельбурнзькі: два україномовні (1983 і 1987) й одне, у перекладі Юрія Ткача, англійською мовою (1985). І нарешті – два київські видання – 1994 і 2005 рр., з післямовою (перше) і передмовою (друге) Михайла Слабошпицького.

Потреба в перевиданнях цієї унікальної книжки поставатиме й далі, бо ж вона, з одного боку, насичена багатющою, здебільшого маловідомою, а часом і зовсім незнаною інформацією із життя українського генія, а із другого – позначена жвавим, справді творчим, художнім осмисленням зібраного матеріалу. Можна без жодної натяжки сказати, що ніхто з письменників шевченківської теми не зміг на вельми скупій площі (вісім із чимось друкованих аркушів) сказати так багато про героя та його оточення, як Д. Чуб. Скажімо, у жодного з літераторів материкової України (та й дослідників) не знайти свідчень, які він подає у зв’язку з розповіддю про триумф, якого зазнав Т. Шевченко під час виступу на літературному вечорі в Петербурзі, у залі Пасажу, 11 листопада 1860 р.: “Письменник Обручов про цей вечір писав за кордон своєму другові – відомому критикові Добролюбову: “Було літературне читання в Пасажі з участю Достоєвського, Бенедиктова, Майкова і Шевченка... Шевченка ж прийняли з захопленням, яке буває тільки в італійській опері” [14, 148-149]. Тим більш годі знайти в літераторів материкової України покликання на відгук про цей вечір у щоденнику російської журналістки В. Штакеншнейдер за 1860 р., що його

наводить Д. Чуб: "...Шевченка вона (публіка. – Б. М.) так прийняла, ніби він геній, що зійшов до зали Пасажу просто з неба. Ледве він встиг зайти, як почали плескати, тупотіти, кричати. Бідний співець зовсім розгубився... Шанували мученика, що потерпів за правду... Але Достоєвський це ж більший мученик за ту ж правду... Тим часом Шевченка приголомшили оваціями, а Достоєвському плескали багато, але далеко не так" [14, 150]. Коментарі, як-то кажуть, зайві.

Щодо використання документальних свідчень, то Д. Чуб не йде шляхом покірного цитування їх, а робить це творчо, з певною художньою настановою, як, скажімо, у розділі "Шевченко на сцені", де мовиться про участь засланою поета у виставі за п'єсою О. Островського "Свої люди – порозуміємось" і про початки ведення ним щоденника.

Жваво написані й інші розділи, надто "Полювання на тигра", "Пригоди, дотепи, кмітливність", "Шевченко і діти", "Жінки в житті Шевченка", "Любов до України і ненависть до ворога". Має безперечну слушність М. Слабошпицький, котрий наголошує: "В особі автора "Живого Шевченка" органічно поєдналися біографо-документаліст і прозаїк" [14, 13].

Низкою цікавих сторінок, пов'язаних із враженнями від пошанування великого українця в Україні останніх десятиліть, збагатила австралійську й загальноукраїнську шевченкіану авторка нарисової книжки "На прощу до рідної землі. Десять подорожей в Україну та інші країни" (2005) Леся Богуславець, дочка Д. Нитченка. Враження ці неоднозначні, що потверджує хоч би такий абзац: "Удруге пішла на концерт Шевченківських лауреатів. Дивилась, слухала, раділа і сумувала. Бо коли ще буде нагода побачити і почути стільки рідних талантів?! Можливо, ніколи... Це був незабутній вечір. У нас в Австралії шевченківські концерти звикли закінчувати поетовими піснями "Рече та стогне Дніпр широкий" і "Заповітом", а тут закінчили Бетховеном, симфонією № 9. Та я не сумувала, порадувала себе, що, напевне, в Німеччині під час концертів на честь Гете, Шіллера чи й Бетховена німці не залишаться у боргу і завершать свої свята Тарасовими піснями" [3, 350-351].

Вельми тонка й доброзичлива іронія стосується не шевченківських лауреатів і не творців художньої шевченкіани, яка, попри все, засвідчує гідне пошанування постаті геніального українця володарями Слова, котре він порятував від небуття і благословив на життя у віках. І не лише в Україні, а й на всій планеті з іменем Земля.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Байрак Я.* Стривожені зорі. – Бухарест: Вид-во "RCR Print", 2007. – 203 с.
2. *Бача Ю.* На правах рукопису: Поезії. – Париж-Львів-Цвікау: Зерна, 2002.
3. *Богуславець Л.* На прощу до рідної землі. Десять подорожей в Україну та інші країни. – К.: Ярославів Вал, 2005.
4. *Кравчук П.* Тарас Шевченко в Канаді. – К.: Держлітвидав України, 1961.
5. *Ласський О.* Мій по читачу. – Варшава: Український архів, 2000.
6. *Поети Канади.* Вірші українських робітничо-фермерських поетів / Упорядкував П. Кравчук. – К.: Рад. письменник, 1958.
7. *Поети* празької школи. Срібні сурми: Антологія / Упорядник М. Ільницький. – К.: Смолоскип, 2009.
8. *Рідні* голоси з далекого континенту. Твори сучасних українських письменників Австралії / Упорядкування та передмова А. Михайленко. – К.: Веселка, 1993.
9. *Слабутич Яр.* Живі смолоскипи: Поезії. – Львів: Каменярь, 1992.
10. *Сніп.* Український декламатор. Другий том для молоді і старших. Зладив Михайло Кумка. Друга частина. Декламації: I На роковини Тараса Шевченка [с. 5-120]. II На роковини Івана Франка і др. – Вінніпег, Канада, 1939.
11. *Тарновський М.* З далекої дороги. – К.: Держлітвидав України, 1961.
12. *Ткачук С.* Воскреслі поезії. – Бухарест, 1999.
13. *Ткачук С.* Українські псалми. – Бухарест, 2001.
14. *Чуб Д.* Живий Шевченко: біографічні та літературознавчі оповіді. – К., 2005.
15. *Шлях* Велетня. Ілюстрована біографічна розповідь про Тараса Шевченка. Переказала Н. Лівницька-Холодна. – Вид-во Михайла Борецького (США, м. в. не зазначено), 1955.

Отримано 2 липня 2014 р.

м. Чернівці